

Prezervarea patrimoniului cultural, între empirism și scientism, în context european postbelic

Rodica ANTONESCU
Restaurator grafică
Muzeul Municipiului București

Imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, europenii au înțeles că TOTUL trebuia reînceput, refăcut și mai ales regândit fiindcă nimic nu mai putea fi ca odinioară: „Zgomotul armelor înceta dintr-o dată și începea vacarmul știrilor. După ce trăiseră într-o lume rarefiată a informațiilor șoptite și a campaniilor de propagandă, europenii au absorbit în doar câteva zile o masă tulburătoare de fapte și imagini: corpul lui Mussolini batjocorit într-o piață din Milano, sinuciderea lui Hitler și Goebbels în bunkerul Cancelariei, scheletele vii de la Buchenwald și Dachau”

În același timp însă, noutățile nu au fost mai puțin tulburătoare. Această trezire a însemnat înțelegerea numărului și ponderii distrugerilor directe și indirecte care erau practic incalculabile prin amploare, profunzime și repercusiune. Europa postbelică nu mai putea semăna cu cea dinainte de război nici sub aspect politic deși se dorea o revenire la pacea de dinaintea nebuliei.²

Așadar, după cel de-al Doilea Război Mondial, a ieșit la iveală o Europă distrusă și de nerecunoscut, care necesita noi temelii ce trebuiau regândite. Descoperirile științifice demontaseră fundamentele mentalității clasice chiar dinainte de război, dar acesta din urmă oferise ocazia unor incredibile puneri în practică a noilor teorii: „*The importance of the double revolution, the quantum theory and the theory of relativity, lies not only in the particular achievements of the new theories, (...) but also in the deeper understanding of the nature of physical inquiry...*”³

În același timp însă, Europa de Est și cea de Vest își legitimează pozițiile de confruntare pe raporturi de forță militară și pe ideologii concurente. Pe de altă parte, amploarea mijloacelor mediatice, a radioului la început și apoi a televiziunii, au realizat un „continuum” informațional în majoritatea țărilor europene, contribuind la instaurarea unei relative coeziuni și la apariția unei comunități de interese sub aspect cultural-științific. Comuniunea se va manifesta în mod practic printr-o prezență tot mai incisivă în planul prezenței imediate a informației, a accesibilității mereu

¹ S. ROMANO - **50 de ani de istorie mondială**, ed. Fundației Culturale Române, 1999, p.7

² idem, p. 8 "Trezirea n-a fost mai puțin dureroasă decât coșmarul. Mulți au ieșit din izolarea în care trăiseră, au aflat dintr-o dată tot ce se întâmplase"

³ D.I HURD, J.J.KIPLING - **The Origins and Growth of Physical Science**, Peguin Books, Baltimore-Maryland, 1964, II, p. 413. [„Importanța dublei revoluții, a teoriei cuantice și a teoriei relativității, stă nu doar în înfăptuirile particulare ale noilor teorii,[...] ci într-o mai profundă înțelegere a naturii cercetării fizicii” T.n.]

crescute, a diversității și bogăției acesteia.⁴ Această forță a informației a fost bineînțeles utilizată de ambele tabere ale Războiului Rece prin punerea în operă a marilor și subtililor ritualuri politice,⁵ menite să mențină sau să modifice obiectivele politice ale ultimei jumătăți de secol, justificându-și printr-o intensă propagandă forțele militare și economice.

În acest context au loc și ample modificări ale modalităților de a recepționa trecutul, așadar ale concepțiilor cu privire la ISTORIE și a rolului ei în societate, fiindcă în acest punct ne aflăm din nou pe terenul confruntărilor dintre cele două blocuri politice. Astfel, în Est are loc o intensificare a imixtiunii politicului în aria culturii.,, *Cercetarea științifică a devenit o politică de stat,*”⁶ se menționa, de exemplu, într-o lucrare de istorie a fizicii, deși se pot aduce aici nenumărate alte citate semnificative. Arta și chiar ocrotirea măturiiilor materiale ale trecutului sunt apreciate în raport cu instanțele politice ale momentului. În Estul comunist, Istoria este înglobată propagandei de partid, aflându-se sub tutela materialismului "dialectic și istoric". Prin acesta trecutul devine acel domeniu în care se poate face demonstrația că cei asupriți luptă permanent și dobândesc victorii tot mai mari. Astfel se urmărește probarea în mod absolut a veridicității predicției unei definitive izbânzi a proletariatului mondial. Pornind de la o asemenea premisă în cercetare, Istoria este obligată să eludeze aspectele necanonice și să adâncească adevăruri de circumstanță sau chiar false probleme. Unul din cele mai concludente exemple în acest sens este istoriografia sovietică stalinistă, al cărui model a fost urmat și în România un timp destul de lung.

După depășirea acestor mari crize de identitate științifică, devierile au putut fi (cu greu, și nu fără urmări tragice) considerate doar epifenomene cu valoare de exemplaritate negativă. De altfel, valențele propagandistice ale istoriei au fost utilizate în întreg „lagărul socialist” pentru a fundamenta orientările politice majore. Eficientizarea acestui demers s-a făcut printr-o amplă rețea centralizată științifico-administrativă, formată din mari instituții de cercetare, diversificate tematic. Eforturile acestui aparat de stat s-au concretizat în vaste lucrări de sinteză și monografii ale unor subiecte "fierbinți", lăsând în planul secund acele realități istorice lipsite de semnificație politică utilă sistemului.

În același timp, în Vest, mentalitățile generale ale perioadei interbelice a trebuit să fie reconsiderate, fără a se fi putut oferi o schemă mentală și cognitivă fermă.⁷

În Vestul „capitalist” se dezvoltă în mod oarecum firesc după marile distrugerii cauzate de război, noua orientare a istoriei totale. Inițiată în spațiul francez de

⁴ W FLEMING - *Arte și idei*, ed. Meridiane, 1983, II, p.235 "Astfel, cunoașterea și receptarea artelor și a trecutului și prezentului omenesc transformă prezentul într-un acum istoric prelungit"

⁵ M. EDELMAN - *Politica și utilizarea simbolurilor*, ed. Polirom, 1999, p. 25

⁶ V. NOVACU - *Istoria Fizicii*, ed. Didactică și Pedagogică, 1966, p.392

⁷ W. FLEMING - op.cit., II, p. 325 "Treptat, relativitatea socială și o societate pluralistă înlocuiesc absolutul social, pe măsură ce antropologii arată cât de relative sunt tipurile comportamentale și valorile morale de astăzi, psihologii demonstrează imposibilitatea delimitării precise a normalului de anormal, iar existențialiștii subrezesc ideile tradiționale apusene despre sensul și scopurile vieții și despre existența divinității"

Scoala Analelor și sub puternica influență a lui Fernand Braudel,⁸ această abordare a determinat o reevaluare a aspectelor considerate mai puțin semnificative de istoria clasică: economice (industrie, agricultură, comerț), sociale (categorii, mișcări), idei (mentalități, psihologii). În acest mod, în afară de lărgirea orizontului cunoașterii, a avut loc și o activare a unor noi strategii de cercetare. Atât în Est cât și în Vest a avut loc așadar o amplă dezvoltare a Științei despre Trecut, bazată din ce în ce mai mult pe mărturiile materiale concrete ale acestuia. În consecință, generoasele mișcări interbelice de ocrotire a patrimoniului cultural au dobândit după război o amploare neobișnuită prin forță, diversitate, mijloace și țeluri.

Marile Comitete, Comisii și Consilii Internaționale de ocrotire a patrimoniului cultural⁹ au constituit în acest sens nucleele de referință ale unei activități laborioase și nu lipsite de succese ori greșeli, petrecute atât la nivelul recomandărilor de orientare generală cât și la nivelul fiecărui profesionist.

1. Domeniul arhitecturii și urbanismului

În domeniul patrimoniului arhitectural, atât căile de abordare cât și mijloacele concrete de intervenție au evoluat după al Doilea Război Mondial în sensul diversității. Noțiunea de monument de arhitectură este reconsiderată și îmbogățită:

„Notamment a la suite des immenses destructions par faits de guerre, jusqu'en 1945, et après que le monde scientifique ait reconnu que même une modeste maison d'habitation peut être un monument dans toute l'acception de sa définition actuelle, on ne peut plus classer les monuments selon des critères de rang”.¹⁰

Această idee completează concepția prefigurată în perioada interbelică, când se instituise un nou concept juridic internațional, acela de a considera unele monumente ca aparținând întregii umanități. Acum însă, se instituie un nou capitol în legislația internă a statelor interesate de o protecție reală, indiferent (și uneori chiar în ciuda) formelor de proprietate.

Această lărgire, forțată inițial de dramatismul războiului, a fost treptat amplificată, completată și consolidată în sensul reconsiderării a însăși noțiunii de moștenire culturală, care începe să fie privită tot mai mult ca o componentă a întregii civilizații umane de pe acest pământ.

⁸V. CRISTIAN - Istoriografie generală, ed. Didactică și Pedagogică, 1979, p.246

⁹Enumerăm câteva dintre cele mai importante: 1947-ICOM, 1949-UNESCO, 1959-ICCROM, 1964-ICOMOS.

¹⁰R. DOLLING - La protection et la conservation des monuments en R. F. G. în: La conservation des monuments en Republique federale de l'Allemagne, Heinz Moos Verlag, 1974, p. 16 [“Mai ales că urmare a imenselor distrugerii făcute de război până în 1945, și după ce lumea științifică recunoscuse că până și o modestă casă de locuit poate fi un monument istoric cu întregul înțeles al definiției actuale, nu se mai puteau clasa monumentele după criterii de rang” T.n.]

¹¹ „...la nouvelle conception qui se fait jour depuis quelque temps et qui tend à considérer certaines monuments d'art comme appartenant au patrimoine commun de l'humanité” în: MOUSEION, OIM, 15, HI/1931, p. 97

Marile stringențe ale perioadei imediat postbelice au determinat pe moment atitudini foarte diferite, în încercările de a găsi soluțiile cele mai avantajoase. Astfel, cele nouă puncte ale Cartei de la Atena (1931) și unele reformulări operate un an mai târziu de Gustavo Giovannoni au constituit fundamentarea teoretică a ceea ce s-a numit mai târziu **restaurarea științifică**¹² ce a tutelat în mod autoritar și primele decenii de după război. Conform acestor concepte, ruinele ar fi trebuit menținute în starea în care se aflau. S-a constatat însă că aceste recomandări erau inaplicabile imenselor distrugerii care au lăsat inutilizabile centrele vitale ale localităților traversate de război. Trebuia resuscitată rețeaua urbanistică, redată utilității clădirile dezafectate și construit ceva acolo unde fusese o construcție.

Intervențiile în sine cuprindeau o gamă foarte largă de acțiuni care puteau merge de la simple (dar foarte rare) retencuiri până la complexe (și cele mai frecvente) refaceri, care au însemnat adesea chiar reconstituiri fidele pe locul unor clădiri devenite doar o movilă de moloz. În acest fel, în Italia s-a trecut la reconstrucția unor monumente ca Domul din Vicenza și bazilica San Lorenzo Fuori le Mura din Roma, în Franța la refacerea catedralelor din Rouen și Nevers, sau în Germania la refacerea catedralei din Ulm, dar și a Zwinger-ului din Dresda. Tot astfel s-a decis și în legătură cu reconstrucția bisericilor din Novgorod și Pscov precum și a palatelor din Petrovodeț, Pușkin și Pavlovsk în U.R.S.S. De altfel, aceasta a fost concepția care s-a aplicat cu precădere zonelor cu grad de distrucție foarte mare permițând reconstituirea unor întregi cadere sau trame stradale afectate de război. Este în primul rând cazul Varșoviei, al cărui centru vechi a fost refăcut după relevee interbelice și tablourile lui Canaletto, fiindu-i adăugat cu acest prilej vechiul zid medieval (Stare Miasto) demolat încă din secolul al XVIII-lea. O refacere selectivă a Gdanskului a avut loc prin reconstruirea fațadelor vechi la clădiri cu structură și destinație complet noi.¹³

În urma acestor experiențe s-au putut identifica două tipuri de intervenții de refacere. Prima categorie este cea care își propune o reconstituire identică. S-a procedat astfel în cazul templului Nike Apteros (a treia anastiloză) din Atena, sau la catedrala din Rouen (refacerea componentelor de decor sculptural).¹⁴ Al doilea tip de intervenție își propune să echilibreze atitudinea respectuoasă față de monument cu necesitatea redării funcționalității prin reîntregirea unor părți considerate utile.

Toate aceste refaceri pot fi considerate adevărate succese în condițiile în care arhitectii momentului își concepeau proiectele urbanistice în acord cu preceptele curentului modernist.¹⁵ Aceste idei formulate încă din 1924 de Le Corbusier într-o conferință intitulată "Construire en serie" sunt doar o parte a întregului eșafodaj

¹²G. CURINSCHI-VORONA - *Arhitectură, Urbanism, Restaurare*, ed. Tehnică, 1996, p.139-142

¹³ idem p. 144

¹⁴ idem p. 147

¹⁵ LE CORBUSIER - *A construi în serie*, 1924, în: *Funcțiune și formă*, ed. Meridiane, 1989, p. 311- 312: "...însuși planul locuinței va fi transformat, o nouă economie va domni în el: elementele-tip îi vor aduce unitatea detaliilor și unitatea detaliilor este o condiție indispensabilă frumuseții arhitecturale. Orașele vor pierde atunci aspectul haotic care le desfigurează astăzi. Va domni ordinea, iar traseele străzilor noi, mai vaste, mai bogate în soluții arhitecturale vor oferi ochilor noștri spectacole magnifice. [...] Vom face tabula rasa dintr-un trecut care nu mai poate exista și pe care, pe deasupra, nu-l mai putem reactualiza. Cu mașinile care se află în fabricație, cu materiile prime care există în industrie, căutam să stabilim decorul care convine spiritului și sufletului nostru. Lucrul în serie duce la perfecțiune și la puritate". (s. n.)

dogmatic al „Urbanismului progresist”¹⁶ al cărui manifest principal a fost chiar Carta de la Atena elaborată de C.I.A.M. (Congresul Internațional de Arhitectură Modernă) în 1933 și care reflectă multe dintre ideile lui Le Corbusier.¹⁷

Ele au inspirat masivele renovări ale multor orașe.¹⁸: Astfel, încă de la sfârșitul anilor '50 Parisul a fost supus unui Plan Director de Urbanism (PUD) care își propunea renovarea a 70% din suprafața orașului, ceea ce însemna într-adevăr „a reconstrui Parisul pe locul Parisului”¹⁹ căci se avea în vedere înlocuirea vechilor edificii cu ansambluri utilitare dispuse pe înălțime²⁰. Aceste falansterie verticale²¹ și-au demonstrat capacitățile alienante pe măsură ce au fost promovate, în 1947 la Marsilia, apoi la Nantes și Berlin, pentru a se răspândi curând de la Moscova la Singapore.²²

Curând însă nu a mai fost nevoie decât de observarea directă a consecințelor. Prin anii '60, sociologul american Jane Jacobs constata eșecul utopiei urbanistice progresiste și mai ales efectele nocive de lungă durată, pledând pentru o reîntoarcere la „concepția tradițională referitoare la oraș”²³, astfel încât la sfârșitul anilor '70, sub influența unei viziuni postmoderniste, are loc o reconsiderare a întregii moșteniri urbanistice existente între granițele unui oraș. Acest progres a fost posibil în urma unei reconsiderări a istoriei și diversității umane, prin depășirea impasului scientist care exalta încă de la începutul secolului ideea de supraom egal sau substituit al lui Dumnezeu. Este o evoluție recuperatorie, o reîntoarcere, menită a îmbogăți chiar fundamentele unei concepții urbanistice mai noi și mai apropiate de necesitățile reale ale omului.

Momentul major al acestei evoluții este cel de-al doilea Congres Internațional al Arhitecților și Tehnicienilor de Monumente Istorice,²⁴ care a avut loc între 25 și 31 mai la Veneția.²⁵ Acolo, sub președinția lui Piero Gazzola (ale cărui studii privind Carta de la Atena (1931) au avut menirea să-i releve complexitatea, dar și limitele în noile condiții ale perioadei postbelice) s-a semnat o nouă Cartă Internațională asupra Conservării și Restaurării Monumentelor și Siturilor.

În preambulul acesteia, după divulgarea înaltelor scopuri și recunoașterea aporturilor fundamentale pe care Carta de la Atena le-a prilejuit, se arată necesitatea reexaminării ariilor de competență. În consecință se impune constituirea unui nou document care, de data aceasta este format din 16 articole structurate pe 7 capitole: Definiții, Scop, Conservare, Restaurare, Situri monumentale, Excavații, Documentare și publicare.

¹⁶ J. L. HAROUEL - Istoria urbanismului, ed. Meridiane, 2001, p. 127 și urm.

¹⁷ idem, p. 120 și urm.

¹⁸ idem, p. 133 "Cu triumful urbanismului progresist și mijloacele de distrugere și construire de care acesta dispunea, se asista la un masacru urban de o amploare necunoscută până atunci"

¹⁹ idem, p. 134

²⁰ idem, p. 121 "...în planul Voisin, Le Corbusier prevede înlocuirea fondului construit din centrul Parisului prin turnuri de 200m înălțime, care ocupă doar 5% din suprafața solului. Într-un asemenea urbanism nu mai exista spațiu urban, ci doar unități autonome pentru locuit sau destinate birourilor, fiecare dintre ele conceput ca un mic oraș vertical" ²¹ ibidem ²² idem, p. 128

²³ idem, p. 131

²⁴ Primul congres postbelic a avut loc la Paris în 1957, v. R. DOLLING - op.cit. p. 16

²⁵ I. OPRÎȘ - Ocrotirea patrimoniului cultural, ed. Meridiane, 1986, p. 65

În spiritul noii Carte Internaționale, Consiliul European a pregătit „Anul Internațional al Patrimoniului Arhitectural” în anul 1975, „... destinée afamiliariser le grand public avec ce probleme brûlant pour l'Europe”.²⁶

În același timp au avut loc evoluții și confruntări legate de mijloacele concrete de intervenție și în special de materialele utilizate.

Introducerea fierului, sticlei și a betonului armat în practica novatoare a urbanisticii începutului de secol XX, nu a lăsat fără urmări domeniul conservării și restaurării monumentelor.

Însă, imediat după război, atât domeniul tehnologiilor cât și cel al materialelor se găsesc sub aceeași covârșitoare tutelă a preceptelor care au guvernat prima jumătate a secolului și în special perioada interbelică. Această situație este favorizată de gradul crescut de accesibilitate al unor materiale în urgența refacerilor postbelice.

Un exemplu, important în acest sens, este betonul armat care a fost utilizat încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea (1880 - Paul Gout, corul bisericii Mont Saint Michel) și apoi intens promovată de restauratorii perioadei dogmatice, de Viollet le Duc și mai ales de Anatole de Baudot care declara: „Acest admirabil procedeu va contribui (...) la conservarea edificiilor noastre medievale fără să le tulbure spiritul, cu condiția utilizării sale cu inteligență și în limitele inspirate de respectarea formelor”²⁷.

În 1931, Carta de la Atena dedica acestui material al cincilea paragraf²⁸ sub influența teoriei moderniste care considera că în sfârșit a fost descoperit materialul ideal care se pretează la o exploatare diversificată în funcție de necesități.²⁹ În acest entuziasm, susținut chiar de calitățile reale ale metodei ce îmbină „economicitatea, execuția rapidă, durabilitatea, capacitatea de a acoperi deschideri mari, realizarea, câteodată, a unității dintre structura constructivă și expresia clasică”³⁰ s-au făcut nenumărate intervenții de restaurare, susținute de avantajele de lucru oferite de betonul armat. Epoca de apogeu a acestei metode pare a fi, după Benjamin Mouton,³¹ sfârșitul anilor '50, când încep să fie reconsiderate toate intervențiile anterioare și din perspectiva probei timpului, constatându-se că: „după 80, 50 sau chiar 30 de ani betonul armat poate deveni scadent.”³² S-a constatat astfel caracterul ireversibil al intervențiilor, care deși își propuseseră soluții definitive, nu au luat în calcul rezistența reală în timp a metodei. Pe de altă parte, au fost evidențiate caracteristicile de perisabilitate ale celor două materiale constituente ale betonului armat.

²⁶ R. DOLLING - op.cit. p. 16. [“...destinat familiarizării marelui public cu această problemă arzătoare pentru Europa” T.n.]

²⁷ ANATOLE DE BAUDOT - *Varchitecture et le ciment arme, 1904*, -apud G. CURINSCHI-VORONA-op.cit. p. 319

²⁸ G.CURINSCHI-VORONA-op.cit. p. 319-320

²⁹ LE CORBUSIER - *Spre o arhitectură*, 1923, - în: **Funcțiune și formă**, ed. Meridiane, 1989, p. 240
“Construcția și-a găsit mijloacele, mijloace care, numai prin ele însele, constituie o eliberare pe care mileniile anterioare au căutat-o inutil. Totul este posibil prin calcul și invenție atunci când dispui de un utilaj suficient de perfect, și acest utilaj există. Betonul, fierul au transformat total organizările constructive cunoscute până acum, iar exactitatea cu care aceste materiale se adaptează teoriei și calculului ne oferă, în fiecare zi, rezultatele încurajatoare, mai întâi prin reușită, apoi prin aspectul lor care amintește de fenomenele naturale, care regăsesc, în mod constant, experiențele realizate de natură.”

³⁰ G.CURINSCHI-VORONA-op. cit. p. 331

³¹ idem - p. 332

³² idem - p. 333

Astfel, calitățile de impermeabilitate ale cimentului din beton devin nocive pentru cărămida construcției originare, prin creșterea umidității de sub cămașa de ciment (prin capilaritate și neaerisire) și declanșează o serie de reacții chimice cu efect distructiv asupra ambelor materiale (cărămidă și beton). Aceleași condiții de umiditate crescută favorizează și corodarea fierului armăturilor, care-și măresc volumul și provoacă o adevărată "explozie" în materia care-l înconjoară.³³

Caracterul adeziv al cimentului, combinat cu transformarea lui prin uscare într-un material rigid și impermeabil cu aparență de rezistență îndelungată, l-a recomandat și pentru intervenții locale, precum injectări pentru substituirea mortarului original. Și aceste proceduri și-au dovedit ulterior nocivitatea³⁴: În același fel se poate aprecia folosirea cimentului pentru tencuirea vechilor monumente.³⁵

2. Domeniul componentelor decorative ale arhitecturii

De altfel, relația dintre noile și vechile materiale și tehnici constructive a ridicat probleme dificile de compatibilitate și reversibilitate atât în cazul marilor edificii sau ansambluri cât și în cazurile unor elemente componente cu rol structural sau decorativ. Mai ales în ceea ce le privește pe cele de pe urmă, problema menținerii *in situ* și a prezervării aspectului original s-a dovedit o încercare deosebit de grea.

Aceste ultime considerații exprimă concluziile la care s-a putut ajunge după depășirea etapei imediat postbelice, dominată încă de doctrina puristă³⁶ a cărei principală preocupare era construcția arhitecturală, în detrimentul acelor componente care în mod necesar apar pe monument într-o etapă ulterioară, și care dețin o valoare preponderent decorativă. S-a trecut astfel la reconsiderarea importanței veșmântului pictural al unor monumente și s-a înțeles ponderea pe care o are, de exemplu, **pictura** lui Michellangelo pe plafonul Capelei Sixtine.

De altfel, valoarea picturilor murale nu a fost niciodată cu totul contestată, ci doar subevaluată în raport cu arhitectura căci „restaurarea ansamblurilor de pictură murală este foarte veche, cele mai utilizate procedee fiind repictările care, de multe ori, s-au îndepărtat de original și chiar l-au înfrumusețat”³⁷. În perioada interbelică, prin apariția unei concepții relativ unitare cu privire la restaurare, s-a lucrat mai ales pentru regăsirea stratului pictural inițial. Din păcate, s-a mers adesea prea departe în acest sens³⁸.

³⁴ idem - p. 337 "Diferențele de permeabilitate la vapori, rigiditate și coeficienți de dilatare termică duc în timp la apariția unor linii de separație între materiale, o eventuală avariere producându-se pe vechiul traseu injectat"

³⁵ V. DRĂGUȚ - *Prefață*, în: P. și L. MORA, și P. PHILIPPOT - *Conservarea picturilor murale*, ed. Meridiane, 1986, p. 20, Operația atrage o „creștere imediată a umidității din ziduri, datorată osmozei, iar după un timp, tencuielile „împușcă” ceea ce atrage după sine degradarea zidăriei

³⁶ idem, p. 7

³⁷ ibidem

³⁸ H. F. REICHWALD - *Restauration de fresques*, în: *La conservation des monuments en R.F. d'Allemagne*, 1974, p. 111 "Si les années vingt ont déjà été marquées par une euphorie de la mise à nu, celle-ci s'est amplifiée encore après la seconde guerre mondiale et nous place aujourd'hui devant des problèmes quasi insolubles quand a la conservation des peintures ainsi découvertes [„Dacă anii douăzeci erau deja marcați de o euforie a dezvelirilor, aceasta s-a amplificat după al Doilea Război Mondial și ne-a pus astăzi în fața unor probleme aproape de nesoluționat cu privire la picturile astfel descoperite” T.n.]

Fiind probabil o consecință a aceleiași doctrine puriste amintite mai sus, restaurarea picturii murale a fost lăsată până destul de târziu în sarcina exclusivă a pictorilor.³⁹

Cu toate acestea, unele dintre vechile metode s-au perpetuat până destul de târziu, într-o zonă marginală a intervențiilor, apărând în mod neașteptat în lucrări dedicate ocrotirii patrimoniului muzeal sau monumental. De exemplu, în 1978, chiar „Muzeologia Generală” a Corinei Nicolescu recomanda încă folosirea pâinii pentru curățirea picturilor murale⁴⁰.

Corectarea acestor neajunsuri s-a făcut treptat. În primul rând s-a inițiat un program combinat de studiu și de formulare a unei doctrine noi. În același timp s-a căutat o cale optimă pentru formarea unor restauratori specializați în pictură murală. Un rol însemnat în acest demers a fost deținut de ICCROM și Istituto Centrale del Restauro din Roma⁴¹. S-a optat pentru „o metodologie de extremă prudență, îndoiala constructivă fiind preferată certitudinii distrugătoare”⁴².

În acest fel a putut apărea după aproape trei decenii de la sfârșitul războiului acel **manual** conceput de Paolo și Laura Mora și Paul Philippot, editat de ICCROM în 1977. Complexitatea problematicii restaurării picturilor murale este subliniată și de faptul că autorii își consideră cartea ca pe un **îndrumar general**: „Fără a avea pretenția să acoperim totalitatea problemelor ridicate de o materie extrem de vastă și în continuă evoluție, am căutat totuși să articulăm cunoștințele în funcție de o metodologie concepută din punctul de vedere al restauratorului, subliniind totodată aspectele interdisciplinare”⁴³. Prin dezvăluirea amploarei și diversității problemelor specifice, cartea a fundamentat etapa actuală din restaurarea picturii murale.

În aceeași categorie a „veșmântului decorativ” se găsește sculptura monumentală care este constituită în general din piatră sau marmură, aflându-se în directă legătură cu mediul ambiant, spre deosebire de restul clădirii care primește întotdeauna o tencuială și un strat cu valori cromatice diverse ce au și funcție protectoare față de unii factori de degradare.

Suprafața acestor sculpturi exprimă voința plastică a artistului, dar este și partea care devine mai devreme friabilă. Din păcate, chiar asupra acesteia se manifestă orice intervenție.⁴⁴ Acestor „îngrijiri nepotrivite”⁴⁵ li se aliază o serie de tratamente a căror trecere prin proba timpului a costat numeroase statui monumentale sau de for, dar și multe sculpturi destinate unor spații interioare.

³⁹ *ibidem* "... dont les méthodes de travail sont tout naturellement différentes de celles du restaurateur"

⁴⁰ C. NICOLESCU - **Muzeologie generală**, ed. Meridiane, 1978, p. 77

⁴¹ V. DRĂGUȚ - op.cit. p. 8

⁴² *ibidem*

⁴³ P. și L. MORA, P. PHILIPPOT - op.cit. p.24

⁴⁴ K. SCHMIDT-THOMSEN - *Conservation de la pierre, în: La Conservation des monuments en R. F. d'Allemagne*, p. 99 „Il arrive trop souvent, malheureusement, que la matière devenue friable soit enlevée par des prétendus spécialistes, sous prétexte qu'il n'est plus possible de la sauver. Or cette pratique fait précisément disparaître ce qui devrait être sauver: l'écriture originale de l'artiste.” [„Se întâmplă prea des, din păcate, ca materia devenită friabilă să fie îndepărtată de preținși specialiști, sub pretextul imposibilității salvării ei. Însă această practică face să dispară chiar ceea ce trebuie salvat: scriitura originală a artistului” T.n.]

⁴⁵ "soins inadéquats", *ibidem*

Astfel în 1956, Plenderleith recomandă impregnarea cu ceară⁴⁶ a statuiilor expuse în aer liber, și cu cazeină solubilă a celor de interior din marmură,⁴⁷ metode „privite cu neîncredere” la aproape zece ani mai târziu.⁴⁸

3. Domeniul patrimoniului mobil

Dacă pentru materialele expuse în aer liber problemele de conservare sunt aparent mai dificile, întrucât se raportează la nocivitatea unor factori naturali cu un grad de agresivitate foarte mare, de necontrolat și cu o viteză foarte mare de acțiune, în cazul operelor de artă și a mărturiilor istorice aflate în spații acoperite și chiar protejate față de agenții de deteriorare naturali mai sus amintiți, problemele de conservare nu sunt cu nimic mai înlesnite. Din acest motiv, în cazul obiectelor culturale care se constituie în categoria patrimoniului mobil se poate vorbi în aceeași măsură de dificultăți, dar și aici nu au lipsit tentativele de conservare sau restaurare cu rezultate înđoielnice sau chiar nocive, petrecute din motive de o mare diversitate care pot merge de la simpla ignoranță a practicantului și până la nivelul de cunoștințe al vremii sale, și de la bunele intenții la fraudă.

În acest domeniu, materialele componente - de origine anorganică sau organică - împart patrimoniul mobil în două mari grupe de artefacte ale căror cerințe de conservare și restaurare se orientează în primul rând pornind de la această diviziune. Din prima grupă fac parte acele obiecte culturale formate din piatră, sticlă, ceramică, porțelan și din diferite metale sau aliaje ale acestora. Din cea de-a doua grupă fac parte obiectele ale căror materiale constituente au fost extrase și prelucrate din lumea vie, vegetală sau animală.

Problematica acestui întreg domeniu este atât de complexă încât trecerea, fie și rapidă prin fiecare specialitate, ar duce la apariția unor nedorite repetări și deci la o extindere nejustificată a prezentării de față. Cu toate acestea, putem identifica o serie de elemente comune acestei diversități care vor ajuta la evitarea unui astfel de impas. Observăm în acest sens că în perioada imediat postbelică s-au aflat în discuție o serie de chestiuni a căror rezolvare nu are nici astăzi deplin consens. De aceea am comprimat materialul documentar prin concentrarea asupra unor probleme majore și evidențierea atitudinilor extreme, cu valențe nocive ulterior constatate.

Soluțiile propuse tuturor problemelor de prezervare au venit cu precădere dinspre domeniile de aplicabilitate ale unor științe care au cunoscut după război o extraordinară expansiune: chimia și fizica. „*La conservation des biens culturels ressortit essentiellement a la physique et a la chimie*” se consemna în concluziile unui colocviu organizat de Unesco la Paris în 1969.⁴⁹

⁴⁶ HJ PLENDERLEITH - *The Conservation of Antiquities and Works of Art*, Oxford University Press, 1957, p. 302

⁴⁷ idem, p. 311

⁴⁸ M. MIHALCU - *Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice*, ed. Științifică, 1970, p. 142

⁴⁹ *Les musées et le monde contemporain*, în: *Nouvelles de l'ICOM*, vol. 23, nr. 1-1970, p. 23 ⁵⁰J. PHILIPPE LECAT, P. AIGRAIN - *Avant-propos*, în: *La vie mystérieuse des chefs d'oeuvre. La science au service de l'art*, Edition de la Reunion des musées nationaux, Paris, 1980, catalog expoziție, p. 11,

După anii '50, a urmat o perioadă de dezvoltare accelerată a majorității domeniilor de activitate care, între altele, a fructificat în planul tehnologiei pașnice și unele dintre acele descoperiri științifice ale căror aplicații practice au fost destinate inițial amplificării capacităților distructive ale unora dintre marile beligerante. În acest fel, la aproape două decenii de la război în majoritatea domeniilor de activitate s-au introdus aparate și mijloace de operare bazate pe noile descoperiri din fizică, chimie, biologie sau matematică, fundamentate de o gândire filozofică îmbogățită ea însăși de aceste noi descoperiri.

Domeniul cultural și-a însușit în mod natural noile posibilități de investigare a realității și de modificare a acesteia în sensul dorit. În acest context, preocupările de prezervare a patrimoniului istoric și artistic, precum și demersurile înțelegere a obiectelor culturale, au urmărit în majoritatea cazurilor adaptarea metodologiei curente din laboratoarele științei, ca și utilizarea rezultatelor cercetărilor fundamentale pentru a descifra aspecte mai puțin accesibile abordării directe. După cum declara în 1980 Jean-Philippe Lecat, ministrul Culturii și Comunicațiilor, în cuvântul de deschidere al volumului "La vie mystérieuse des chefs d'oeuvre, la science au service de l'art", volum care a reunit ideile și elementele principale ale expoziției omonime deschise în acea perioadă la Paris: "*Composante majeure de la culture universelle et de notre héritage, la science, qui a considérablement élargi son champ d'application depuis le siècle dernier, est devenue essentielle pour connaître et conserver les objets d'art. Souvent elle renouvelle notre vision des oeuvres; elle en assure aussi la survie au-delà de ce qui semblait naturel.*"⁵⁰ (s.n.)

Una dintre problemele cele mai complexe și acute este cea a degradării de natură microbiologică. Măsurile necesare, imediate și de durată, sunt o piatră de încercare pentru orice laborator de intervenție.

Prima dintre cele două științe amintite mai sus a oferit substanțele de sinteză, de o mare eficacitate față de factorii de agresivitate vizați. Cu toate acestea, acțiunea lor a avut și efecte secundare nedorite, în primul rând asupra materialelor constituente ale obiectului cultural tratat, ceea ce a dus la formularea unor atitudini prudente și chiar potrivnice unora sau altora dintre metode.

Trebuie observat de altfel că nu s-a inventat încă o soluție de dezinfectare care să nu prezinte inconveniente, fie sub aspectul efectelor nocive asupra materialelor obiectului tratat, fie sub aspectul condițiilor de lucru, fie sub aspectul costului intervenției.

De exemplu, în cazul cărților și a materialelor de arhivă, problemele de dezinfectare stabilă sunt foarte importante, așa încât găsirea unei soluții eficiente este o preocupare foarte veche, quasi-permanentă. Substanțele tradiționale (camforul, piperul, levănțica, etc.)⁵¹ au fost lăsate deoparte pentru substanțele chimice furnizate de laboratoarele unor mari concerne industriale.

⁵⁰ „Componență majoră a culturii universale și a moștenirii noastre, știința care și-a lărgit considerabil domeniul de aplicabilitate încă din secolul trecut, a devenit esențială pentru a cunoaște și conserva obiectele de artă. Adesea ea împrospătează viziunea noastră asupra lor și asigură supraviețuirea lor dincolo de ceea ce părea natural”. T.n.]

⁵¹ A. GALLO - *Patologia e terapia del libro*, ed. Raggio, Roma, 1951, prezentare în: **Probleme de patologie a cărții**, ed. Biblioteca Centrală de Stat a RSR, 1970, vol. 3, art. 14, p.131

În anii '60 se afirma: "*Știința oferă astăzi un număr important de mijloace tehnice și de compuși chimici capabili, fie să distrugă insectele și fungii microscopici, paraziți ai cărților (fungicide, insecticide), fie să facă cartea [sic] mai rezistentă la atacul lor.*"⁵²

Dintre acestea, cele mai des utilizate în perioada postbelică au fost destul de multe: „*săruri anorganice, metalice, clor, hipocloriți, naftenați, săruri ale clorfenolilor, formaldehide, amine, compuși organici ai zincului, violetul de gețiană ș.a.m.d.*”⁵³. Dintre toate cele enumerate mai sus, cele mai des recomandate au fost formolul și oxidul de etilenă. Cu toate acestea, ambele mijloace prezintă o serie de dezavantaje care nu au putut fi diminuate decât printr-o atentă cercetare a materialelor care necesită dezinfectie și prin stabilirea priorităților. Astfel, formolul (aldehida formică, HCHO) are o acțiune distructivă asupra colagenului component al pielii și pergamentului, pe care le transformă ireversibil în materiale rigide și casante.

Cea de-a doua substanță intens recomandată, oxidul de etilenă (CH₂-O-CH₂), un gaz incolor cu miros aromatic este inflamabil în amestec cu aerul, în concentrații de volum de la 3 la 80%⁵⁴ și poate exploda și produce incendii în prezența unei surse minime de foc deschis. Inflamabilitatea acestuia este valabilă și pentru soluții apoase cu concentrații mai mari de 5%. Doar amestecuri gazoase stabilizante pot favoriza menținerea sub control de lucru a acestui gaz. Utilizarea lui necesită așadar condiții deosebite, de strictă siguranță, care sunt asigurate de folosirea unor autoclave de mare capacitate și care pot permite și prepararea acelor amestecuri de utilizare. Dotarea unor laboratoare de conservare cu asemenea instalații a însemnat o cheltuială deosebit de mare, pe care majoritatea muzeelor nu și-au putut-o permite. Din aceste motive s-au dezvoltat cu timpul antreprize specializate care-și oferă serviciile la cerere și contra unor sume considerabile astfel că, în muzee s-a utilizat cu precădere formolul și alte dezinfectante accesibile.

Cea de-a doua știință a pus la dispoziția celor care se ocupă de prezervarea patrimoniului metodele fizice ale acusticii (ultrasunete), ale opticii (radiațiile ultraviolete) sau ale tehnicii nucleare (iradierea cu raze Gamma).⁵⁵ Și în cazul acestei ultime metode s-au ridicat obiecții, generate de apariția unor efecte nedorite la unele dintre obiectele astfel tratate, generate de dificultățile de aplicare a procedurii unor piese de dimensiuni atipice ca și de dificultățile materiale legate de costul instalării aparaturii de minimă performanță. Instalațiile existente în diferite țări au fost puse în funcțiune de necesități exterioare domeniului cultural (sterilizări materiale, medicamente, alimente, etc.)⁵⁶

⁵² F. și P. GALLO - Insetti e microrganismi nemici dei libri,-, -, prezentare în: Probleme de patologie a cărții, ed. Biblioteca Centrală de Stat a RSR, 1970, vol. 2, art. 8, p. 220

⁵³ M. MIHALCU - op.cit. p. 215

⁵⁴ F și P. GALLO - Disinfzione dei libri con ossido di etilene eformaldiede,, Bolletino dell'Instituto di Patologia del libro, 1971, prezentare în: Probleme de patologie a cărții, ed. BCS a RSR, voi. 9, art. 60,p.22-24

⁵⁵ M. MIHALCU - op.cit. p. 216

⁵⁶ J. PĂUN, F. OPREA, I. GOLDHAAR - Folosirea radiațiilor Gamma pentru dezinfecția documentelor de arhivă, în: Revista Arhivelor, nr. 1, 1978, p.79-82

Ambele soluții generale (substanțe chimice sau iradiere) s-au bazat pe confirmările oferite de cea de-a treia mare știință a secolului al XX-lea, biologia. Relația lor a fost perfectă, operativitatea procedeelelor a fost de asemenea în deplină concordanță cu scopurile imediate propuse, însă rezultatele concrete asupra obiectelor culturale au depășit așteptările într-un mod adesea nedorit. A fost nevoie de dezvoltarea unor mijloace de cunoaștere a vechilor obiecte, de aprofundare a proceselor intime și lente din interiorul lor, ca și de înțelegere a relațiilor pe care fiecare componentă a fiecărui obiect cultural o are cu mediul în care se află și care este de asemenea deosebit de complex (sub aspectul compoziției și a mijloacelor de operare a fiecărui agent de degradare ca și a acțiunii lor convergente).

Spre sfârșitul secolului XX, entuziasmul aplicațiilor practice ale marilor descoperiri științifice de la începutul veacului s-a diminuat, câștigându-se în profunzime și diversitate. Astfel, în 1991, la una dintre conferințele ARSAG (Association pour la Recherche Scientifique sur les Arts Graphiques, Franța) se făcea o prezentare comparativă a celor două mijloace de dezinfectare majore amintite mai sus și se constatau unele dintre implicațiile negative ale acestora. Se relatează, spre exemplu că: „*After an accident during fumigation which caused the loss of a textile collection through fire, and due to the research which had proved that ethylene oxide has carcinogenic properties, doubts about the method arose. The doubts grew even bigger as it was shown that certain materials can retain residues for a long time*”³⁷

În același articol se mai arată că: „*Beside the killing of insects and fungi aho changes in the treated material occur. The main damaging reactions that occur in materials are polymerization of compounds with double bonds, chain scission and cross linking of polymers. The formation of radicals and subsequent oxidation causes chain scission and formation of carbonyl groups. The oxidation also causes an increased acidity and ion exchange ability.*”³⁸

O altă problemă importantă în sensul prezervării corecte (așadar cu eficacitate de durată și fără efecte secundare nedorite) este conferirea unei rezistențe înnoite unor artefacte devenite friabile prin degradarea materiei constituente sau a relațiilor dintre elementele componente.

Consolidarea prin impregnare, armare sau dublare, sunt câteva dintre mijloacele folosite în aceste cazuri. În toate aceste procedee se are în vedere introducerea în relație cu obiectul tratat a unor materiale sau substanțe care să opereze în sensul dorit. Dacă pentru materialele anorganice, consolidările cu diferite materiale și substanțe par a avea puține implicații negative - dacă se respectă măcar două principii de bază ale oricărei intervenții, și anume reversibilitatea și compatibilitatea - pentru obiectele culturale compuse din materiale de proveniență organică se are în vedere lipsa naturală de rezistență a acestora la majoritatea agenților de degradare și la trecerea simplă a timpului.

³⁷ J. H.HOFENK DE GRAAFF - *Problems with the disinfection of documents in the Netherlands*, în: *Sauvegarde et conservation, ARSAG, Paris, 1991*, p. 202, [“După un accident din timpul unei fumigații care a dus la pierderea prin ardere a unei colecții de textile, și datorită cercetărilor care au dovedit că oxidul de etilena are proprietăți cancerigene, îndoielile cu privire la metodă au crescut. Acestea au devenit și mai mari atunci când s-a dovedit că unele materiale pot reține reziduuri pentru mult timp”. T.n.]

³⁸ idem, p. 204, [„În afară deuciderea insectelor și a mucegaiurilor, au loc și modificări în materialul tratat. Cele mai deteriorante reacții care au loc în materiale sunt polimerizarea compușilor cu duble legături, ruperea lanțurilor și polimerizări secundare. Formarea radicalilor și oxidările ulterioare produc ruperi ale lanțurilor și formarea grupelor carbonil. Oxidarea cauzează și o creștere a acidității și a capacității de schimb ionic”. T.n.]

Totuși, marele „avânt” al chimiei din perioada postbelică și-a lăsat în domeniul prezervării o dificil de „restaurat” amprentă, și din păcate, piesele de patrimoniu care au avut cel mai mult de suferit de pe urma acestei campanii au fost tocmai cele care în mod natural sunt mai sensibile la orice fel de solicitare: materialele papetare și textile. Cu toate acestea, folosirea materialelor de sinteză a fost deosebit de recomandată tocmai în relație cu aceste categorii de piese. De exemplu, eludând principiul compatibilității materialelor introduse cu cel al materialelor originale și justificând operația doar din punct de vedere estetic și al principiului lizibilității intervenției, se recomanda utilizarea fibrelor de sinteză.⁵⁹ În acest fel se pregăteau viitoarele tensiuni distructive din piesele astfel tratate, al căror material original va reacționa diferit la variațiile de umiditate și temperatură ale mediului față de inerția de reacție a materialelor consolidatoare. În același sens poate fi citată și fixarea acelorași textile pe folii de acetat de celuloză „sau alt material plastic incolor”⁶⁰.

Justificată de volumul imens de piese arhivistice care trebuie salvate într-un timp relativ restrâns, a apărut laminarea cu acetat de celuloză în urma experimentelor făcute în 1933 la Biroul Național de Standarde al Statelor Unite ale Americii. Metoda s-a răspândit cu repeziciune în întreaga Americă și în Europa⁶¹ arată în 1988 Linda Stiber, într-un articol referitor la acțiunea de înlăturare a efectelor dezastruoase ale laminării asupra unor piese pe suport papetar. Este un semnal de alarmă valabil pentru întreg patrimoniul mondial. Prin acest procedeu sunt favoritezate, în anumite condiții, degradări asupra piesei ce se dorește a fi salvată. În plus, este deosebit de dificil de înlăturat. Degradările care au loc atât în intimitatea piesei cât și a materialului utilizat la laminare, sunt oxidative și hidrolitice. Astfel încât, s-a luat în cele de pe urmă măsura renunțării la acest procedeu în majoritatea marilor biblioteci și arhive ale lumii.⁶²

În cadrul acelorași preocupări legate de materialul papetar, pot fi amintite și operațiile de consolidare a rupturilor pergamentelor cu acid acetic,⁶³ deși orice acidificare a acestui material, în mod natural alcalin, este echivalentul unei degradări. Sau chiar consolidarea miniaturilor cu ceară,⁶⁴ deși aceasta are câteva repercusiuni negative sesizabile de la început. Una dintre ele este modificarea tehnicii originale dintr-una slabă într-una grasă, următoarea constă în rezultatul primei, și anume în pregătirea lipsei de aderență a chiar miniaturii consolidate la suportul original. O altă rezultată a acestei soluții de consolidare este predispunerea miniaturii la frângere, întrucât ceara devine casantă prin răcire. De altfel, în privința materialelor papetare, dat

⁵⁹ M.MIHALCU - op. cit .p. 197 „ca obiectelor textile vechi, găurite, rărite sau rupte să se facă cu fibre sintetice (terilena, relon etc), pentru ca să se poată deosebi ușor contribuția atentă a atelierului de restaurare de cea a artistului de altă dată”

⁶⁰ ibidem

⁶¹ L. STIBER - The Delamination of the Washington & Lee Ledger, în: Early Advances in Conservation, ed. British Museum Occasional Paper no. 65, p. 27. „The technique was most popular during the period of the 1940's to the 1960's and may still be employed today in some institutions.” [„Tehnica a avut cea mai mare popularitate de-a lungul perioadei dintre anii 1940 și 1960 și poate că încă este folosită astăzi în unele instituții”. T.n.]

⁶² idem, p. 36: „It was in 1976 that the Library of Congress discontinued the use of lamination for archival preservation in favour of encapsulation.” [„A fost în 1976 când Biblioteca Congresului a oprit utilizarea laminării pentru prezervarea arhivistică în favoarea încapsulării”. T.n.]

⁶³ M.MIHALCU - op. cit. p. 200

⁶⁴ idem, p. 201

fiind imensele interese de rezervare a memoriei scrise a omenirii, s-au făcut numeroase intervenții și încercări, dintre care unele sunt astăzi de natură să ne surprindă și nedumerească. De exemplu, prin anii '60 se relatau în reviste precum „Science et Vie”, mari „descoperiri” ale unor laboratoare din lume. Pentru „întărirea” hârtiei se încercau diverse „tratamente” precum cea a profesorului Libby care considera că „adăugarea unei anumite cantități de carbon radioactiv (C 14) în pasta de hârtie va face ca hârtia să devină practic indestructibilă în timp”⁶⁵. Se pierdea din vedere aici doar faptul că factorul distructiv se inocula de la început în hârtie. Și în aceeași ordine, biochimistul italian Mario Pinzuti experimenta „un procedeu, cu totul original, pentru conservarea cărților și manuscriselor vechi, prin injectarea unor vitamine în colile de hârtie. Aceasta injectare ar avea avantajul că reușește să oprească descompunerea hârtiei cauzată de pierderile de proteine și de substanțe zaharoase din fibrele naturale”⁶⁶. În acest caz ne aflăm în fața unei ciudate confuzii asupra materiei organice, între organismele vii și cele ne-vii, și anume între capacitățile de refacere datorate metabolismului și cele de menținere artificială a unor structuri din care viața a pierit dar care păstrează o anumită sensibilitate la factorii de mediu, cărora le răspund într-un mod direct și imediat.

O altă problemă importantă a conservării și restaurării patrimoniului cultural este dată de cea a înlăturării unor materiale și substanțe străine adăugate de-a lungul timpului obiectelor culturale prezervate în orice fel și de către orice instituție specializată. Această categorie de operații se grupează sub denumirea generică de curățire, deși metodele diferă adesea în mod absolut de la o specialitate la alta. Procedeele utilizate vizează înlăturarea impurităților cu ajutorul unor instrumente (abraziune) sau a unor lichide (spălări, solvatări etc.).

Toate metodele utilizate pentru acest set de operații solicită în cel mai înalt grad abilitățile practice dar și capacitățile de a înțelege în profunzime obiectul și de a deosebi cu claritate ceea ce este original de ceea ce a apărut mai târziu și denaturează intenția primă a creatorului.

Deși în aparență impuritățile provin din aceleași surse și par a fi de aceeași natură, fiecare dintre specializări se confruntă cu probleme foarte diferite, care constau în principal în relația care se stabilește între materia inițială și cea adăugată de timp sau oameni mai târziu.

Abraziunea spre exemplu, are un înțeles apropiat de cel curent în cazul metalelor, al unor pietre și al ceramicii arheologice, și capătă un aspect excesiv în cazul hârtiei, textilelor sau picturii, deși uneori chiar în aceste cazuri ea poate fi aplicată ca atare.

Utilizarea unor lichide care să solvateze și să transporte impuritățile din sau de pe un obiect cultural prezintă de asemenea numeroase riscuri în legătură cu interrelațiile dintre substanțele obiectului, cele ale impurității și cele utilizate pentru curățire.

⁶⁵ Papier immorte, în: Science et Vie, nr. 497, feb. 1969, p.19, apud A. Dîmboiu - De la piatră la hârtie, ed. Științifică, 1964, p. 287.

⁶⁶ Injection de vitamines pour les vieux manuscrits, în: Science et Vie nr.550, iul.1963, apud A. Dîmboiu - op.cit. p.286.

Spre exemplu, spălarea cu apă este una dintre operațiile primordiale ale restaurării și conservării hârtiilor sau ale textilelor întrucât are loc un complex de fenomene care concură la însănătoșirea acestora: eliminarea impurităților, a subprodusilor de degradare, a unei eventuale colorații nedorite, dar și o regenerare a fibrelor de celuloză prezente în aceste piese.

Același agent de curățire este cu desăvârșire interzis picturii de șevalet, în ulei pe pânză, fiindcă ar produce importante dereglări ale unui echilibru stabilit în timp între stratul pictural relativ inert și componentele aflate dedesubt: grund și pânză, deosebit de sensibile la umezeală. În plus, prezența apei pe stratul de vernil protector are de asemenea urmări tragice pentru acesta, întunecându-l sau mătuindu-l. Pe de altă parte, aceeași apă, deși este recomandată pentru curățirea materialelor arheologice este folosită cu mare precauție în cazul sticlei sau a unor metale furnizate de excavațiile de specialitate.

Folosirea solvenților organici pentru eliberarea obiectului cultural din încastrarea impurităților pune de asemenea mari probleme restaurării. În acest caz se confruntă complexitatea materialelor originale cu cea apărută ulterior, și cu cea a solventului care trebuie să acționeze selectiv doar asupra corpurilor străini. Una dintre cele mai delicate chestiuni este cea a curățirii suprafeței picturilor de verniuri degradate sau/și adăugate de-a lungul timpului pentru a „împrospăta” lucrarea sau a modifica suprafața după o intervenție mai veche. Așa cum arăta în 1970 M. Mihalcu, păreri despre aceste operații sunt atât de diferite de la o țară la alta încât se poate vorbi despre „școli”. Spre exemplificare se relatează că „...școala franceză...nu îndepărtează în întregime verniul vechi niciodată, pentru ca nu cumva materialele cu care se efectuează devernizarea să afecteze stratul de ulei, respectiv întreaga cromatică. Școala flamandă, având aceeași părere despre îndepărtarea verniului, [...] Școala germană, din contra, caută să realizeze cele mai îndrăznețe mijloace și căi de renovare.”⁶⁷ Toate aceste păreri se întemeiază pe o anumită concepție, dar și pe o practică îndelungată care a furnizat în timp numeroase subiecte de reflecție.

Fără de operațiile despre care am vorbit mai sus, cea de pe urmă pe care o vom discuta aici este relativ contrară celorlalte, constând în adăugarea de material și substanță acolo unde acestea au dispărut din obiectul cultural original. Ne referim la completare, ale cărei metode diferă de la o specialitate la alta și de la o etapă a intervenției la alta în mod firesc, dacă avem în vedere chiar materialul original al fiecărui obiect cultural.

Și în acest punct s-a operat uneori în mod abuziv, fie prin folosirea unor materiale neadecvate, fie prin amplificarea nejustificată a intervenției, dincolo de limitele lacunei sau ale necesității. Materialele neadecvate cele mai utilizate au fost fără îndoială cele furnizate de industria chimică în expansiune.

Un exemplu a fost deja relatat mai sus cu privire la folosirea firelor sintetice pentru completarea lipsurilor din piesele textile. Un alt exemplu posibil ce trebuie adus aici se referă la reîntregirea suprafeței pictate prin completarea lacunelor de grund și strat pictural. Referindu-se la „școlile” de restaurare a picturii, M. Mihalcu, prezintă și

⁶⁷ M. MIHALCU - op. cit. p. 203.

pozițiile acestora privitoare la reintegrarea cromatică și de suprafață plastică (retușare): „Școala flamandă, [...] limitează retușurile strict la suprafața lacunei. În linii mari, școlile franceză, italiană, spaniolă și olandeză consideră că este necesar să se păstreze cât mai mult din materialul și aspectul inițial al piesei”⁶⁸. Motivația acestor atitudini vine din aceea că „De foarte multe ori restauratorul, întâmpinând unele dificultăți în acordarea tonului de retuș cu tonul local, a preferat să picteze din nou o mare parte din tablou”⁶⁹. Asupra acestor inabilități este necesar să se intervină, după o strictă cercetare cu mijloacele cele mai adecvate. „Unul dintre obiectivele restauratorilor din zilele noastre, în afara măsurilor de salvare, este acela de a elimina pe cât posibil modificările aduse tabloului în decursul anilor.”⁷⁰ Însă evitarea unor intervenții abuzive de natură să modifice aspectul unui tablou, și în general a oricărei opere de artă, nu poate avea loc doar în baza unei abilități tehnice sau materiale, cât mai ales ca urmare a unei juste concepții cu privire la relația dintre restaurator - opera de artă - public receptor - timp. Introducerea ultimului element în aceasta ecuație, poate în acord sau inspirat de teoria relativistă a lui Albert Einstein, a fost făcută încă din anii 1959 și respectiv 1961 de către Cesare Brandi în două studii devenite fundamentale pentru întreaga dezvoltare a restaurării moderne.⁷¹

4. Încercare de concluzionare:

Din cele prezentate mai sus a reieșit credem, faptul că în perioada postbelică preocupările de preservare corectă a patrimoniului cultural european și mondial au cunoscut numeroase etape și episoade controversate, scăderi și succese, incertitudini și concluzii ferme dar temporare, toate convergând în cele de pe urmă înspre constituirea unei concepții tot mai bine fundamentate din punct de vedere teoretic și practic. Relativa stabilitate conceptuală a moștenirii perioadei interbelice nu a fost lipsită de importanță dar, invazia tehnologică de după război, cu materialele, instrumentele și metodele cele mai noi, a bulversat profund lumea restaurării și conservării, producând soluții și atitudini dintre cele mai diverse, chiar adverse.

Una dintre pozițiile cele mai ferme s-a manifestat prin condamnarea definitivă a modului de abordare a restaurării din perspectiva strict practică, specifică secolului al XIX-lea și începutului de secol XX. Multe dintre aceste incriminări aveau aspectul unor declarații lozincarde, deși poate că patosul era real și întemeiat. Spre exemplificare, cităm chiar unul dintre autorii cei mai respectați pentru corectitudine și echilibru, Corina Nicolescu:

„În unanimitate, conservatorii și restauratorii zilelor noastre luptă împotriva ideii învechite conform căreia restaurarea este o întinerire, o înnoire sau o aducere a monumentului la starea lui inițială. Restaurarea nu înseamnă a face monumentul sau opera de artă mai frumoasă, ci ea constă în aplicarea unor tratamente eficiente care să-i asigure astfel o rezistență îndelungată.”⁷²

⁶⁸ ibidem

⁶⁹ M. HOURS - Secretele capodoperelor, ed. Meridiane, 1982, p. 75.

⁷⁰ Idem, p. 76

⁷¹ Ne referim la: Comentariu teoretic privind tratamentul lacunelor, și la Curățirea picturilor ținând cont de patină, vernis-uri și velaturi, în: C. BRANDI - Teoria restaurării, ed. Meridiane, 1996.

⁷² C. NICOLESCU - op. cit. p. 41.

Aceasta „luptă” se dădea în fiecare laborator în care se părea că mai persistă încă „modul de gândire al veacului trecut, gândire care mai dăinuiește și astăzi în metodele unor restauratori.”⁷³ De altfel, încă din 1951 Alfonso Gallo deplângea faptul că „în pofida progreselor făcute în tehnică și în investigațiile destinate determinării cauzelor deteriorării cărților și a căutărilor de remedii adecvate, încă bânțuie empirismul diletanților” (s.n.)⁷⁴. Motivele acestei atitudini veneau dintr-o profundă cunoaștere a stării de conservare a unor piese valoroase ce suferiseră diverse intervenții de-a lungul timpului.⁷⁵

Pozițiile „învechite”, adică aparentele apărări ale empirismului se bazau însă pe o justificată neîncredere în procedeele cele mai noi, având drept argumente nu mai puține fapte distructive ale unor intervenții care s-au bazat la vremea lor pe o argumentație foarte „științifică”. Putem aminti aici utilizarea intensivă a cimentului în consolidarea tuturor construcțiilor și a elementelor adiacente incluse, dezinfecțiile cu oxid de etilena sau chiar raze Gamma, folosirea unor rășini sintetice sau a laminărilor arhiviste, etc. În acest amalgam, „it appears that, on the whole, the conservative attitude is still dominant over the so-called progressive attitude”⁷⁶.

S-a constatat că cea de-a doua atitudine, „scientistă”, când are valențe de excesivitate este cel puțin la fel de dăunătoare, fiind de fapt o formă de empirism disimulat, în timp ce empirismul atât de incriminat nu are nimic în comun cu șarlatanismul unor „modernisme” ce doresc să impună soluții ce se vor definitive.

Opoziția celor doi termeni exprimă o înfruntare reală la acea vreme, de pe poziții ce păreau atunci ireconciliabile. Nu dorim să intrăm aici într-o dispută lingvistică, însă ambii termeni aparțin domeniului epistemologiei și justifică apelul la un dicționar. Astfel, constatăm că ei desemnează orientări atitudinale și concepte ce pot opera în mod coerent doar într-un context teoretic clar exprimat sub aspect filozofic. Preluarea acestor cuvinte în limbajul curent al conservării și restaurării s-a făcut ca urmare a necesității de a caracteriza acele atitudini extreme care aproape că exclud opțiunile intermediare.

Pentru o mai adecvată înțelegere a problematicii ridicate de cei doi termeni este necesară o trecere în revistă a semnificațiilor lor. Pentru aceasta am apelat la câteva dicționare, dintre care am selectat ca fiind suficient de concludente următoarele citate:

EMPIRISM = *Orientare filosofică perpetuă, ce încearcă să lege cunoașterea de experiență. Experiența este concepută ca fiind conținutul sensibil al cunoașterii, sau orice este exprimat într-o clasă desemnată de enunțuri al căror adevăr poate fi stabilit apelând la simțuri. Empirismul neagă existența vreunui tip de cunoaștere în afara acestei clase, sau cel puțin în*

⁷³ Idem, p. 40

⁷⁴ A. GALLO - op. cit. p. 137

⁷⁵ idem, p. 140: „, Observarea materialului trecut prin mâinile restauratorilor cu 30 de ani mai înainte, a putut arata daunele rezultate cărților din folosirea soluțiilor de gelatină prea dense și nedezinfectate, prin folosirea peritoneului de bou, a vâlului de mătase, sau a spălărilor decolorante. Din aceste cercetări a rezultat convingerea că aprecierea deteriorării cărților (și a remediilor folosite trebuie să depășească stadiul empirismului.”(s.n.)

⁷⁶ J.E. LEENE - Introduction, în: Textile Conservation, ed. Butterworths, Londra, 1972, p. 1. [„se pare că, în total, atitudinea conservativă este încă dominantă asupra celei denumite progresive”. T.n.]

afara a ceea ce este dat de teoretizarea corectă care se bazează pe această clasă [...] ⁷⁷.

EMPIRISM = 1. *În epistemologie = opus raționalismului. Concepție generală asupra cunoașterii, care propune soluționarea într-o manieră unilaterală, plecând de la ideea primatului experienței comune a problemelor originii cunoașterii, ale naturii legilor științei, ale caracteristicilor abstracției, ale valorilor și limitelor cunoașterii [...] 2. Termen care caracterizează uneori atitudinea pragmatică în soluționarea problemelor cunoașterii sau ale acțiunii sociale.⁷⁸*

SCIENTISM = *Termen peiorativ pentru credința că metodele științei naturii sau categoriile și lucrurile recunoscute în știința naturii c constituie singurele elemente autentice în orice filosofie sau în orice alt tip de cercetare. [...] ⁷⁹*

SCIENTISM = 1. *Doctrină pozitivistă inițiată în secolul al XIX-lea (H. Taine, Le Dantec) care considera că știința (concepută ca ansamblu de cunoștințe "pozitive", exacte, eliberate de orice implicații "metafizice" (filozofice), poate rezolva toate problemele și este singurul câmp legitim de aplicare a inteligenței omenești. Acest tip de scientism s-a manifestat în ultima vreme sub forma opoziției dintre știința și filozofie, ca tendință de a separa radical problemele umane de cele ale științei, fiind uneori opusul umanismului. Într-un sens mai larg și mai puțin riguros, scientismul este o fetișizare a științei, absolutizând puterea sau rolul acesteia în viața socială. 2. Poziție teoretică a unor savanți cu orientare dialectică, realistă, însă inconsecvenți în sensul materialist precum neoraționalismul promovat de F. Gonseih.⁸⁰*

Așa cum reiese din citatele de mai sus, ambii termeni sunt purtătorii unor încărcături semantice care au în comun același obiectiv al cunoașterii. Opoziția lor se situează în modalitatea de acțiune pe care cunoașterea dobândită o permite în interiorul unei atitudini consecvente. În cazul prezervării patrimoniului cultural, în care definirea scopurilor și mijloacelor de intervenție a urmat o evoluție complexă și de lungă durată, iar reglementările moderne (postbelice) au fost formulate destul de târziu,⁸¹ opoziția dintre teorie și practică a constituit o etapă necesară până la clarificarea suficientă a ponderilor fiecăreia. În etapa analizată aici, ne aflăm se pare în ambianța vechii dispute

⁷⁷ Oxford, Dicționar de Filosofie, ed. Univers Enciclopedic, 1999, p. 121

⁷⁸ Dicționar de filozofie - ed. Politică, 1978, p. 229

⁷⁹ Oxford, Dicționar..., p. 360

⁸⁰ Dicționar de filozofie - p. 622

⁸¹ Ne referim la Definiția profesiei, apărută în 1984 și publicată în 1986 în Nouvelles de l'ICOM, 1/1986, pg. 5-6. Traducere în românește: P.D. OCTAVIAN - document A.T.R.E.C.O.; și R. ANTONESCU - "Definiția..." în: București-Materiale de Istorie și Muzeografie, ed. Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București, vol. 13, p. 309-315.

dintre teoreticieni și practicieni (empiriști), în care „*Operele culturale, fie ele teorii, metode sau concepte sînt întotdeauna și strategii urmărind să instaureze, să restaureze, să întărească, să salveze sau să răstoarne o structură de dominație simbolică sau, altfel spus, să cucerească sau să apere monopolul exercițiului legitim al unei activități artistice, literare sau științifice.*”⁸²

Trebuie însă să adăugăm că, atunci când Alfonso Gallo se ridică împotriva empirismului, recunoștea că studiile (intense) din perioada interbelică au avut o influență restrânsă, motivată se pare, în primul rând, de o comunicare inefficientă între specialiști.⁸³

Nu ne-am aflat așadar într-o dispută dintre *empiriști* și *științisti* de pe poziții conștient asumate de aceștia, ci într-o imposibilitate de comunicare, bazată probabil pe existența ades clamatei pluralității de limbaje.

De altfel, reținerile față de noile materiale și tehnici sunt motivate în 1975 de W. A. Oddy, de la laboratorul de cercetare al British Museum astfel: „*The development of multitudes of new synthetic polymers in recent years has been of enormous value to the conservator in many aspects of his work, [...] but the use of synthetic polymers has brought with a host of problems. Firstly their chemical complexity is meaningless to many conservators, and manufacturers sometimes change the formulations of their products without warning, so that a granted product which was ideal for certain application in one year might not be suitable the next. Secondly the synthetic polymers might have undesirable side effects on objects which they come in contact, and they should therefore be tested to see if they do have any deleterious effects before they are used.*”⁸⁴

Comunicarea imperfectă s-a datorat și unei reale lipse de termeni comuni utilizabili de întreaga lume științifică a vremii. Soluția acestei înfruntări s-a aflat în chiar evoluția ulterioară a întregului domeniu.⁸⁵ Înfruntările aparțin însă normalității din planul cultural în care atingerea unei poziții de stabilitate a unui adevăr se obține

⁸² P. BOURDIEU - *Economia bunurilor simbolice*, ed. Meridiane, 1986, p. 96.

⁸³ A. GALLO - op.cit. p. 128. "Chimiștii și biologii vorbeau un limbaj care din păcate n-a avut trecere printre bibliotecarii erudiți care, geloși cum sînt de bogățiile transmise din generații îndepărtate, primesc destul de greu inovațiile în ceea ce privește conservarea și restaurarea vechilor cărți. Neîncrederea lor servește de altfel la salvarea patrimoniului bibliografic de remedii dăunătoare și la evitarea ca acestea să devină obiectul unor încercări periculoase. Această rezistență a bibliotecarilor și cercetătorilor dacă a evitat unele daune materialului scris, nu a oferit însă posibilități de dezvoltare a cercetărilor asupra agenților patogeni și aplicării de mijloace preventive și represive adecvate."

⁸⁴ W.A. ODDY - *The Corrosion of metals on display*, in: Preprints of IX Conference, Stockholm, 1975, extras.) ["Dezvoltarea multitudinii de polimeri sintetici în ultimii ani a fost de o enormă importanță pentru restaurator în multe privințe ale muncii sale (...) dar utilizarea polimerilor sintetici a adus o mulțime de probleme. În primul rând complexitatea lor chimică este lipsită de sens pentru mulți restauratori, iar fabricanții schimbă uneori formulele produselor lor fără a avertiza, astfel că produse importante care au fost ideale pentru unele aplicări într-un an nu mai sunt potrivite pentru următorul. În al doilea rând, polimerii sintetici pot avea efecte secundare de nedorit asupra obiectelor cu care vin în contact, și trebuie de aceea să fie testate înainte de a fi folosite, pentru a vedea dacă nu au unele efecte vătămătoare". T.n.]

⁸⁵ C. MALTESE - Ghid pentru studiul istoriei artei, ed. Meridiane, 1979, p. 36. "această concepție poate și trebuie să fie în mod util integrată printr-o lărgire de orizont în multe direcții: acceptând ipoteza pluralității limbajelor, a conflictualității lor, a dispariției și a substituirii lor cu alte limbaje omoloage sau cu totul diferite"

prin numeroase încercări organizate minuțios.⁸⁶ Trebuie însă să observăm că cei doi termeni au desemnat, într-o istorie a evoluției prezervării patrimoniului cultural, niște etape distincte, și anume cea a începutului erei moderne și cea premergătoare etapei contemporane.⁸⁷

Reluarea lor în perioada postbelică este fără îndoială și semnul unor înfruntări de altă natură, cum ar fi aceea dintre meșteșugul artizanal tradițional și industrializarea intensivă, furnizoare de produse și servicii imediat utilizabile.

Întreaga perioadă postbelică poate fi împărțită din perspectiva acestei înfruntări în câteva etape cu caracteristici relativ clare.

Distingem în acest sens o primă treaptă (anii '50 -'60), a unui conflict tacit, nedeclarat dar cu manifestări evidente, susținute și de alte paliere ale vieții sociale (între care trebuie amintită neapărat componenta politică).

Cea de-a doua perioadă (anii '70 - începutul anilor '80), inertială, se caracterizează printr-o nuanțare a atitudinilor, o trecere a politicului în planul al doilea, dar și printr-o afirmare deschisă a înfruntării de pe poziții profesionale clar exprimate, și din această pricină, benefice evoluției ulterioare. A treia etapă, cea finală (măcar d.p.d.v. cronologic, adică de la mijlocul anilor '80 până în anii '90) se caracterizează printr-o demolire a orgoliilor (atât profesionale cât și politice), și printr-o atitudine deschisă față de noile achiziții profesionale.

Aceasta are loc și pe fondul dezvoltării ideii de utilitate a istoriei profesiei.

Toate aceste etape au putut avea loc pe fondul unor dezvoltări paralele, în care valorile culturale au dobândit statutul de "bunuri de consum general", așadar vizând grupe tot mai largi de public, implicat tot mai adânc în chestiunile de protejare conștiința a acestora. Este rezultatul unei campanii imense, în care chiar confruntările analizate aici au avut un rol important, facilitând clarificări salutare.⁸⁸

Putem concluziona, împreună cu Françoise Flieder și Michel Duchein că: *„Malgré tout, les techniques modernes, si perfectionnées soient-elles, ne sauraient résoudre tous les problèmes. [...] Alicim produit chimique, aucun dispositif technique ne peut a lui seul assurer le salut.. Mais aussi, aucun procédé n'a d'efficacité s'il n'est appliqué avec discernement et prudence. [...] En effet, dans ce domaine plus que dans*

⁸⁶ P. BOURDIEU - op. cit. p. 94. " respectivele luări de poziție sînt întotdeauna și strategii inconștiente sau semiconștiente într-un joc a cărui miză este cucerirea legitimității culturale [...] și a puterii corespunzătoare de impunere legitimă "

⁸⁷ Vezi în acest sens: G.CURINSCHI-VORONA - op.cit.cap.3, p.81-156, și G.IONESCU Evoluția concepțiilor privind necesitatea conservării și restaurării monumentelor istorice, în: Arhitectura românească, ed. Tehnică, 1986, p.130-140.

⁸⁸ W. DESIMPELAERE - Entre l'Est et l'Ouest: la ville, support de l'héritage culturel, în: **Patrimo** ine européen 1998, revista a Consiliului Europei, număr special. : „En Europe occidentale, ce n'est qu'a la fin des «golden sixties» que l'on a pu assister a un lent renversement de la négation de notre mémoire. [...] Lentement, le slogan «Un avenir pour notre passe» a obtenu droit de cite, malgré les nouvelles coupes a blanc qui ont desfiguré l'Europe occidentale au nom de la modernité et du progrès.” [în Europa Occidentală, abia la sfârșitul „auriților” ani șaizeci s-a putut asista la o lentă întoarcere de la negarea propriei memorii. Încet, lozincă „un viitor pentru trecutul nostru” a căpătat drept de cetate, în ciuda noilor tăieturi albe care au desfigurat Europa occidentală în numele modernității și al progresului” T.r.]

*aucun autre, la prudence et la modestie s'imposent. Nombreux ont été dans le passé les expériences désastreuses, les essais non concluants. Bien des produits, bien des techniques considérés un temps comme efficaces pour la protection [...] se sont relevés à la longue inefficaces et même nocifs.*⁸⁹ București, iulie, 2004

**Empiricism and Scientism in the
European after war Context
SUMMARY**

The theoretical and practical ideas concerning conservation and restoration of the cultural property, which had worked and dominated before the Second World War were, naturally, preserved in the new world, when this kind of heritage had to face new ideas and new necessities. This confrontation turned to a real fight between two main attitudes, between those who had absolute confidence in what Experience had proved throughout the years, and those who strongly trusted the capabilities of Science, considering the new "boom" in the fields of physics, chemistry and industry. Step by step, each of the old experimented methods had its authority put under a question mark. At the same time, the new methods only based upon laboratory tests and scientific positivism had to face the rapid collapse of these theories and products, because of the absolute lack or scarceness of the long-term tests, grounded on an excessive confidence in the human mind (considered able to gain absolute control over both culture and nature).

Only by a progressive gathering of knowledge, as a result of a lot of experiments (some of which very damaging) was it possible to acquire an appropriate attitude, based on a sound understanding of the cultural object and its relationship with the environment (human activities included).

The authors analyze the domain of the cultural heritage, starting from monuments and their decorative items, up to different kinds of artifacts, finding the gradual exchanges between old and new methods. Thus, the inhuman urbanism plans, the destruction of the old houses in the name of modernity, the almost exclusive use of concrete, the excessive cleaning of frescoes and monumental statues, the different kinds of cleaning and reinforcement of museum artifacts, the excessive use of chemical or physical methods, are considered in the paper, in order to draw the attention upon the danger of inappropriate theories and of an insufficient understanding of the materials' interaction impact.

The aim of this presentation is to promote a preventive and respectful attitude towards the History of Conservation, which can enable us to better understand our own Profession and open the outsiders a new perspective upon it.

⁸⁹ F. FLIEDER, M. DUCHEIN - Livres et documents d'archives: sauvegarde et conservation, ed. UNESCO, 1986, pg. 10. ["Oricum, tehnicile moderne, oricât de perfecționate ar fi, n-ar putea să rezolve toate problemele. (...) Nici un produs chimic, nici un dispozitiv tehnic nu pot prin ele însele să asigure salvarea. Dar nici un procedeu nu are eficacitate dacă nu e aplicat cu discernământ și prudență. (...) într-adevăr, în acest domeniu mai mult decât în oricare altul prudența și modestia se impun. În trecut au fost multe experiențele dezastruoase, încercările neconcludente. Multe produse, multe tehnici considerate un timp drept eficiente pentru protecție (...) s-au dovedit pe termen lung ineficace și chiar nocive". T.n.]